5.1.6. Pedagogical action direction: synchronization of personal positions of the subjects of pedagogical interaction

Режисура педагогічної дії: синхронізація особистісних позицій суб'єктів педагогічної взаємодії

Проблема вибудови педагогічної взаємодії суб'єктів освітнього процесу бере свій початок від часів античної педагогіки, коли вперше устремління учителя й учня об'єдналися в певних дидактичних завданнях: перший – мав бажання передати знання, уміння й навички; другий – оволодіти ними. Однак парадоксальною виявляється актуальність вказаної проблеми й у контексті сучасної дидактики – сучасний учитель шукає шляхи залучення учнів до процесу навчання/виховання різними засобами, способами педагогічної взаємодії. А метаморфози, що відбуваються в сучасній загальноосвітній школі, на жаль, відводять на другий план вирішення цієї проблеми, доводячи до психологічних стресів не лише вчителів, а й учнів разом із батьками.

Активність і результативність роботи класу як результат педагогічної взаємодії здебільшого є чомусь особистісно-професійним досягненням вчителя, репрезентованим із високих трибун на різних рівнях освітнього простору. Кращим варіантом було б представити її як складову педагогічної взаємодії вчителя й учнів. Саме на таку спільну результативну дію учителя й учнів орієнтована творча функція режисури педагогічної дії. Зазначені факти мотивували нас до розгляду режисури педагогічної дії як певної синхронізації особистісних позицій суб'єктів (учителя й учнів) педагогічної взаємодії у межах сучасного освітнього процесу.

Аналізуючи сучасні підходи щодо вирішення проблеми налагодження результативної педагогічної взаємодії, зазначимо, що останнім часом в освітній галузі значної популярності набув синтез театрального й педагогічного мистецтва. Таку проблему детально досліджували: І. А. Зязюн [1], В. Ц. Абрамян [2], Л. І. Лимаренко [3], Л. Г. Дубина [4], П. М. Єршов [5], О. П. Єршова [6], О. С. Булатова [7], А. Г. Буров [8], О. С. Задоріна [9], О. М. Князєв [10]. Щодо режисури педагогічної дії, то тут слід виокремити лише два педагогічно обґрунтовані напрями, а саме: режисуру педагогічної дії та режисуру уроку. Враховуючи наявність певних напрацювань щодо використання режисури педагогічної дії в освітній практиці середньої загальної, вищої освіти, звертаємо увагу на той факт, що недослідженою є режисерсько-педагогічна синхронізація особистісних позицій суб'єктів педагогічної взаємодії.

Мета дослідження полягає у репрезентації режисури педагогічної дії як творчої функції налагодження результативної педагогічної взаємодії між учителем й учнями.

Визначена мета дозволяє сформулювати завдання, що передбачає обґрунтування режисерсько-педагогічної синхронізації особистісних позицій суб'єктів навчання/учіння у контексті педагогічної взаємодії.

Виникнення режисури педагогічної дії як феномену сучасної педагогічної освіти не є випадковим явищем. Це безперечно результат розвитку сучасного освітнього середовища та домінування в ньому гуманістичних концепцій розвитку особистості. Режисура педагогічної дії, аби стати практичною складовою педагогічного процесу й науковим напрямом пройшла довготривалий шлях становлення та розвитку в певні історичні періоди. У результаті проведення історико-

педагогічного аналізу становлення та розвитку режисури педагогічної дії нами визначено три періоди, а саме: І період – реалізації педагогічних ідей на основі філософсько-релігійної драматургії, що характеризується зародженням і розвитком філософсько-релігійної драматургії, яка в подальшому стала передумовою становлення театрального мистецтва; ІІ період – становлення театральної педагогіки, що характеризується стрімким розвитком науки й різних видів мистецтва, у тому числі театрального; ІІІ період – функціонального розвитку режисури педагогічної дії, що характеризується визнанням доцільності використання напрацювань театральної педагогіки, зокрема режисерсько-акторських умінь у педагогічній теорії і практиці; визнанням педагогічної майстерності як найвищого рівня професійної діяльності; розробкою авторських педагогічних систем, існування яких неможливе без такого феномену як режисура педагогічної дії.

Синтез театрального й педагогічного мистецтва сформував для режисури педагогічної дії відповідну практичну й методичну базу, що сприяла формуванню певних векторів функціонального розвитку. Так, на початку 90-х років XX ст. акторсько-режисерські уміння знайшли втілення в педагогічній майстерності І. А. Зязюна, який зазначав, що «Режисуру в педагогічній діяльності розглядають як уміння вчителя конструювати і вибудовувати мікроситуації взаємодії з учнем (або учнями) відповідно до завдання, логіки педагогічного задуму» [1]. Слід зазначити, що й до нині педагогічна ініціатива філософа, науковця, вчителя вчителів, започаткована більше як три десятиліття тому, не втрачає своєї актуальності, а набирає все нових обертів не лише на теренах вітчизняної, а й зарубіжної педагогічної науки.

Більш практико орієнтованою є позиція О. П. Єршової та В. М. Букатова щодо використання режисури в контексті сучасного уроку. Обґрунтовуючи режисуру уроку, спілкування та поведінку вчителя, дослідники зауважують, що «Плануючи урок таким чином, аби частіше залишатися поза увагою учнів, учитель вивільняє власні сили для освоєння режисерських азів побудови спілкування з дітьми. Детально спланувати педагогічну взаємодію неможливо. Однак є можливим планування зайнятості учнів, що, у свою чергу, звільнить учителя від з'ясування власної й учнівської готовності взаємодіяти на уроці» [6].

Продовжуючи тематику функціональності педагогічної режисури в контексті уроку, О. С. Булатова наголошує на тому, що «…сфера педагогічної режисури – це структурно-композиційне рішення уроку, яке дозволяє репрезентувати певну систему цінностей і стосунків, а тому вчителю як режисеру важливо знайти „золоту" пропорцію усіх компонентів для максимального виявлення головного, і в той же час дотримуватися відомого правила: „мінімум засобів – максимум виразності» [7].

Позитивною є позиція М. М. Поташніка щодо використання учителем акторсько-режисерських елементів у межах сучасного уроку. Науковець констатує: «… якщо вчитель дійсно переймається проблемою особистої педагогіки, то він зобов'язаний на уроці, і взагалі у будь-якій педагогічній ситуації як актора розіграти уміло ту чи іншу роль, яку він „написав" як сценарист і „поставив" як режисер, плануючи урок» [11].

Узагальнюючи сутнісно-функціональну характеристику феномену „режисура педагогічної дії", зазначимо, що багатоаспектне дослідження феномену дає підстави автору цієї статті стверджувати, що режисура педагогічної дії розглядається як творча функція учителя, спрямована на налагодження результативної педагогічної

взаємодії у контексті реалізації завдань освітнього процесу. Зазначена наукова позиція дає підстави для висновку, що врахування теоретико-методологічних основ класичної (театральної) режисури безсумнівно сприятиме розвитку особистості учителя, його педагогічної майстерності, творчого потенціалу. Однак урахування специфіки освітньої галузі вимагає визначення особливостей режисури педагогічної дії, характерної саме для процесу навчання й виховання, завдяки якій сучасний педагог зможе реалізовувати професійні функції: навчальну, виховну, розвивальну. Саме цей підхід забезпечив осмислення механізмів синхронізації особистісних позицій суб'єктів освітнього процесу в контексті налагодження результативної педагогічної взаємодії.

Реалізації визначеного завдання дослідження передуватиме виділення аспектів, що є основоположними у вирішенні заявленої проблеми, а саме: 1) аналіз особистісних позицій суб'єктів педагогічної взаємодії, 2) обґрунтування режисерсько-педагогічної синхронізації.

Розпочнемо з першого аспекту – аналіз особистісних позицій суб'єктів педагогічної взаємодії. Слід зазначити, що проблема педагогічної взаємодії та відповідні особистісні позиції суб'єктів зазначеного процесу досить широко досліджуються на різних рівнях освітньої діяльності. Так, на думку В. І. Зягвязинського, «… педагогічна взаємодія – особистісний контакт вихователя та вихованця(ів), у результаті якого відбуваються взаємні зміни їхньої поведінки, діяльності, відносин, установок» [12].

У «Короткому словнику сучасної педагогіки» за загальною редакцією Л. Н. Юмсунової поняття «педагогічна взаємодія» тлумачиться як «…прямий або опосередкований вплив суб'єктів педагогічного процесу один на одного, що формує взаємозалежний зв'язок і міжособистісні стосунки. Педагогічна взаємодія – навмисні контакти вчителя і учня, результатом яких є взаємні зміни в поведінці, діяльності, стосунках» [13].

Обґрунтовуючи естетико-психологічні чинники педагогічної взаємодії у системі «вчитель-учень, О. М. Отич зазначає, що „Завдання вчителя як організатора педагогічної взаємодії полягає не просто у створенні оптимальних умов для розвитку сутнісних сил і творчих потенціалів кожного учня, а у формуванні в нього потреби з власної волі й бажання залучатися до запропонованої педагогом діяльності „зараженні" його власним інтересом, позитивним почуттям» [14].

Незважаючи на наукову обґрунтованість педагогічної взаємодії та практичну розробленість вказаного явища, для автора пропонованої статті педагогічна взаємодія набула актуальності саме в межах дослідження проблеми підготовки майбутніх учителів до режисури педагогічної дії. У низці педагогічних завдань, одним із основних є вирішення споконвічної проблеми – налагодження результативної педагогічної взаємодії між учителем й учнями. Так сталося, що розширення меж наукового пошуку привело автора до осмислення сутності особистісних позицій суб'єктів педагогічної взаємодії на засадах психопедагогіки.

Вихідним положенням осмислення особистісних позицій суб'єктів педагогічної взаємодії стала теза І. А. Зязюна, що була проголошена 21 жовтня 2013 року на методологічному семінарі з психопедагогіки в Інституті педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України. Науковець звернув увагу на значущість континіумності таких понять як «інтелект», «воля», «афект», що формують цілісність особистості,

одночасно будучи втіленням психічного, психологічного розвитку людини. Аналізуючи наукову дилему «Педагогічна психологія чи психологічна педагогіка?!», І. А. Зязюн, наголошує на тому, що «Дія – дії, взаємодія – взаємодії є домінантними об'єктами дослідження психопедагогіки» [15].

Враховуючи викладене вище, особливої актуальності набуває наукова позиція Л. С. Виготського щодо налагодження взаємодії вчителя. Обґрунтовуючи основи активного навчального середовища, науковець пропонував розглянути певні правила, а саме: «…перш ніж пояснити – треба зацікавити; перш ніж змусити діяти – підготувати до дії; перш ніж звернутися до реакцій – підготувати установку; перш ніж повідомити що-небудь – викликати відчуття очікування нового» [16].

Розглядаючи режисуру педагогічної дії як функцію налагодження результативної педагогічної взаємодії, ми зробили спробу осмислити особистісні позиції двох основних суб'єктів освітнього процесу – вчителя й учня в контексті психопедагогічної тріади: інтелект, воля, почуття (рис. 1).

Рис. 1. Синхронізація особистісних позицій суб'єктів педагогічної взаємодії

Реалізація визначеного завдання потребувала від нас відповідного психопедагогічного аналізу пріоритетності розташування названих компонентів в особистісних позиціях вчителя й учнів. Результати аналізу фахової літератури [1], [12], [13] та особистий педагогічний досвід автора статті (більше 20 років) дають підстави стверджувати, що здебільшого проблема узгодженості/синхронізації особистісних позицій суб'єктів педагогічної взаємодії на практиці є дуже рідкісним явищем. Найчастіше цю проблему вчителі розглядають у контексті репрезентації напрацювань із педагогічної майстерності. Не треба приховувати, що вона здебільшого має фрагментарний характер і дуже рідко системно осмислюється й практично реалізується. Однак саме завдяки педагогічній майстерності синхронізація особистісних позицій суб'єктів педагогічної взаємодії розглядається нами з позиції режисури педагогічної дії. Відтак ми підійшли до вивчення другого аспекту нашої проблеми – обґрунтування режисерсько-педагогічної синхронізації особистісних позицій суб'єктів педагогічної взаємодії.

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» термін «синхронізація» тлумачиться як «Приведення до синхронізму двох або кількох періодично змінних явищ чи процесів» [17]. Моделювання поведінки зазначених суб'єктів освітнього процесу надало можливість зробити певні припущення щодо режисерсько-педагогічної синхронізації особистісних позицій вчителя й учня на початковому етапі реалізації педагогічної взаємодії у межах звичайного уроку. Деталізуємо визначену нами синхронізацію з особистісних позицій суб'єктів педагогічної взаємодії, а саме: вчителя й учня. Аналізуючи тріаду інтелект ↔ воля ↔ почуття з позиції учителя, зазначимо, що беззаперечною домінантою у професійній діяльності вчителя є його знання – предметні, професійні, особистісного характеру тощо. Саме вони формують основу майбутньої педагогічної взаємодії з учнями. Підготувавшись до уроку, вчитель заходить до класу з мотивацією залучити учнів до процесу навчання. Задля реалізації визначеної мети цілком можливо може бути

задіяна воля (як до себе), так і вольове рішення щодо учнів класу з обов'язковим посиланням на позитивні почуття, які повинні будуть охопити вихованців після усвідомлення того, чому вони навчилися, якими знаннями оволоділи тощо.

Учень (до речі різних вікових категорій), як правило, заходить до класу в очікуванні опочуттєвленого учіння та відповідної педагогічної взаємодії. Як не дивно саме цей факт дає поштовх для вольових дій щодо інтелектуального, морального, фізичного розвитку особистості.

Як бачимо на рис. 1 неузгодженість особистісних позицій на початковому етапі педагогічної взаємодії є очевидною, а саме: пунктирними стрілками виділено варіанти неузгодженості між особистісними компонентами вчителя й учня. Проте в системі педагогічної взаємодії безумовно є варіант, за якого особистісні позиції вчителя й учнів збігаються (на рис. 1 такий варіант позначено суцільною напівжирною стрілкою) і тоді синхронізована узгодженість передбачатиме педагогічну результативність.

На наше переконання, сучасний учитель повинен бути готовий керувати такою ситуацією й уміти вибудовувати (режисирувати) педагогічну взаємодію з урахуванням власної особистісної позиції й особистісних позицій учнів. Проте реалії педагогічної взаємодії не завжди відповідають зазначеним очікуванням і ми (вчителі) спостерігаємо і відчуваємо певний опір учнів у процесі навчання. Досліджуючи проблему взаємодії в педагогічному процесі, О. Г. Жданова-Неділько зауважує, що «Водночас учитель у своєму намаганні подолати цей спротив не завжди достатньо майстерний, часто намагається вирішити проблему суто формальними засобами (їх швидше можна назвати засобами впливу, тобто засобами, що властиві суб'єкт-суб'єктним стосункам), обмежуючись механічними розпорядженнями, вказівками, покараннями замість психолого-педагогічного аналізу ситуації і добору адекватних їй засобів, здатних забезпечити відгук учня (які вважаємо власне засобами взаємодії, притаманними суб'єкт-суб'єктним стосункам)» [18].

Зазначимо, що саме такі ситуації спонукали нас до розгляду проблеми режисерсько-педагогічної синхронізації особистісних позицій суб'єктів педагогічної взаємодії, яку ми розглядаємо як психопедагогічний механізм налагодження результативної дії/взаємодії між учителем й учнями в межах реалізації конкретних завдань освітнього процесу.

Проведене теоретичне дослідження дозволяє сформувати умовивід, який свідчить на користь системного застосування режисерсько-педагогічної синхронізації особистісних позицій суб'єктів педагогічної взаємодії у контексті реалізації завдань сучасного освітнього процесу. Запропонований аналіз режисерсько-педагогічної синхронізації особистісних позицій суб'єктів педагогічної взаємодії дозволяє осмислити варіанти подальшої дії/взаємодії учителя й учнів із позиції моделювання векторів розвитку: особистісного/індивідуального, фахового/професійного тощо. Базуючись на засадах психопедагогіки, узгоджена послідовність особистісних позицій учителя й учнів окреслює перспективи вибудови педагогічної дії, а саме: реалізацію ініціатив учителів й учнів щодо режисури педагогічної дії з орієнтацією на педагогічну взаємодію. Готовність учителів працювати у форматі співавторства щодо створення освітнього процесу й загалом освітнього середовища сприятиме поступовому та непомітному переходу педагогічної дії учителів у педагогічну взаємодію. У такому контексті педагогічна взаємодія є основним завданням режисури педагогічної дії.

Таким чином, проведене дослідження дозволило проаналізувати педагогічну взаємодію вчителя й учнів у контексті режисерсько-педагогічної синхронізації їхніх особистісних позицій. Реалізація зазначеного наукового доробку саме в психопедагогічному аспекті дозволить учителям формувати власну психологію педагогічної дії, розуміти, режисирувати та зіставляти її з психологією учня, використовувати отримані знання в процесі налагодження педагогічної взаємодії. Безсумнівно, що така позиція не зможе залишитися поза увагою учнів і мотивація до результативної взаємодії з учителем стане усвідомленим явищем особистісного розвитку.

Література

1. Педагогічна майстерність : підручник / [І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.]; за ред. І. А. Зязюна. — 3-є вид., допов. і переробл. — К. : СПД Богданова А. М., 2008. — 376 с.
2. Абрамян В. Ц. Театральна педагогіка / Володимир Цолакович Абрамян. — К. : Лібра, 1996. — 224 с.
3. Лимаренко Л. І. Від театру до майстерності (формування педагогічної майстерності учителів художньої культури на прикладі вивчення циклу театральних дисциплін) : монографія / Лідія Іванівна Лимаренко. — Херсон : Видавництво ХДУ, 2006. — 116 с.
4. Дубина Л. Сухомлинський В. О. як режисер педагогічної дії / Людмила Дубина // Педагогіка і психологія проф. освіти. — 2001. — № 3. — С. 155—164.
5. Ершов П. М. Режиссура как практическая психология. Взаимодействие людей в жизни и на сцене. Режиссура как построение зрелища / Петр Михайлович Ершов. — М. : Мир искусства, 2010. — 408 с.
6. Режиссура урока, общение и поведение учителя : пособие для учителя / А. П. Ершова, В. М. Букатов / РАО Моск. психол.-соц. ин-т. — 4-е изд., перераб. и доп. — М. : Флинта, 2010. — 344 с.
7. Булатова О. Должен ли педагог быть режисером? / Оксана Булатова // Директор школы. — 2007. — № 3. — С. 32—37
8. Буров А. Г. Режиссура и педагогика / Альберт Григорьевич Буров. — М.: Сов. Россия, 1987. — 160 с.
9. Задорина О. С. Использование театрального искусства в педагогической подготовке учителя в XX веке / О. С. Задорина // Искусство и образование. — 2010. — № 5 (67). — С. 23—30.
10. Князев А. М. Режиссура и менеджмент технологий активно-игрового обучения : учеб. пособие / Александр Михайлович Князев; И. В. Одинцова; под ред. А. А. Деркача. — М. : РАГС, 2008. — 207 с.
11. Поташник М. М. Требования к современному уроку : метод. пособие / Марк Максимович Поташник. — М.: Центр педагогического образования, 2008. — 272 с.
12. Педагогический словарь : учеб. пособ. / [авт.-сост. В. И. Зягвязинский и др.] : под ред. В. И. Зягвязинского, А. Ф. Закировой. — М.: Академия, 2008. — 345 с.
13. Краткий словарь современной педагогики / сост. Т. Б. Санжиева, Ю. Г. Резникова, Т. К. Солодухина и др. Под ред. Л. Н. Юмсуновой. Изд-е 2-е, перераб. доп. — Улан-Удэ: Издательство Бурятского госуниверситета, 2001. — 100 с.
14. Отич О. М. Естетико-психологічні чинники педагогічної взаємодії у системі «вчитель-учень» / О. М. Отич // Психологічні та педагогічні проблеми педагогічної дії: зб. наук. праць: у 2-х ч. — Ч. 1 / за наук. ред. В. В. Рибалка, Е. О. Помиткіна. — Харків : НТУ «ХПІ», 2012. — С. 289—297.
15. Зязюн І. А. Педагогічна психологія чи психологічна педагогіка?! / Іван Зязюн // Естетика і етика педагогічної дії : зб. наук. пр. — К.; Полтава, 2012. — Вип. 3. — С. 20—37.
16. Выготский Л. С. Педагогическая психология / под ред. [и со вступ. ст., с. 5—32] В. В. Давыдова; [авт. коммент. В. В. Давыдов и др.]. — М. : Педагогика, 1991. — 497, [1] с.
17. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. — К.; Ірпінь: Перун, 2002. — 1728 с.
18. Жданова-Неділько О. Г. Аксіодидактична система взаємодії викладача і студента при вивченні педагогічних дисциплін: монографія / Жданова-Неділько О. Г., ПНПУ імені В. Г. Короленка. — Полтава: ТОВ «Фірма „Техсервіс”, 2015. — 337 с.